

„1968 óta csak összevész”

KENEDI JÁNOS: HOGYAN KÉNE EMBERT SZERETNI?

A tavalyi hó

Publicisztikát kötetben kiadni, különösen évek, évtizedek múltával veszélyes dolog. Hiába írt egy éles szemű, jó tollú politikai elemző kiváló cikket arról, hogy ki nyeri meg a jövő vasárnapi választást, egy órával az urnazárás után az előző heti cikk már olyan, mint a tavalyi hó. Mégis vannak kivételek. Ady publicisztikája százhusz év múltán is izgalmas, pedig már száz éve nemcsak azt tudjuk, hogy a forradalom, amelyért Ady lelke ujjongott, bekövetkezett, de azt is, hogy el is bukott, meg egyébként sem olyan lett, amilyenek Ady remélte. Ady akkor is izgalmas, ha téved. 1915-ben az írta, nem kell „az oláh mumustól” tartani, Erdély Romániához csatolását az erdélyi románok sem akarják. Ignotus ellenben pontosan belőtte, mekkora lesz

Magyarország, ha a szuverenitását a Monarchia részeként is meg akarja őrizni. Ha nincs Ausztria-Magyarország „egy magában álló Kis-Magyarország” lesz, „Szegedtől Kassáig terjed s Kanizsától Nyíregyházáig”. (*Nyugat*, 1914. 15. szám.)

De most nincs szó Adyról vagy Ignotusról. Kenedi Jánosról van szó: publicisztikai írásaiból az Osiris Kiadó adott közre egy kötetnyi válogatást. Adyra annyiban hasonlít, hogy negyven évvel ezelőtt írt publicisztikája ma is időszerű. Viszont annyiban különbözik is tőle, hogy publicisztikája (írásait manapság blognak neveznék)aköltői életmű, „protekcioja” nélkül is megjelenhetett. Kenedi „protekcioja” Kenedi maga. Pontosabban két különleges képessége. Az egyik az, hogy elsőként vesz észre az időben lassan formálódó, de még alig kitapintható jelenségeket, amelyek aztán, egy új időszakban egy-

Tanulmányok, esszék, tárcák. Osiris Kiadó, 2019. 336 oldal, 3980 Ft.

szerre meghatározó jelentőségűvé nőnek. A másik, hogy afféle nagyvárosi Hermészként teremt kapcsolatot emberek között, akiknek szüksége van egymásra. Hogy elsőként mondja ki: numen adest; az idol, a minta itt van köztetek. Nemrégiben a Facebookon felidéztem egy 1970 őszi emlékemet. A lakásomban javában készült Kemény György falképe, amelyről azóta kiderült, hogy a magyarországi pop-art maradandó értékű alkotása. Ezt akkor még maga Kemény se tudta. A szoba kifestése, amely ugyancsak Kenedi kezdeményezésére jött létre, hamarosan társasági eseménnyé vált. Szombat esténként tíz-tizenöten gyűltek össze a konyhában, a társaság eszelte ki, hogy mi, illetve ki kerüljön a falra, aztán a Kemény által megfestett kontúrok határai közé a jelenlévők felvihették a színeket, amelyeket ugyancsak a mester kevert ki.

Vita az Akácfa utcában

Másnap délelőttre a társaság, amelynek a tagjai fél napig sem bírták ki egymás nélkül, közös mozilátogatást tervezett: az *Intím megvilágításban* című cseh filmet kívántuk megnézni, az Akácfa utcai Gorkij filmszínházban. A cseh új hullám filmjeit itt ott, elsősorban a Szekfű utcai Cseh Kultúrában, az 1968-as intervenció ellenére is meg lehetett nézni, egy

darabig. Akkoriban nem moziba jártunk, hanem vetítésre. Minthogy a festés hajnalig tartott, a vetítés pedig tízkor kezdődött, a filmet végigaludtam, semmire sem emlékszem belőle. De nyilván jól kialudtam magam, mert az utána következő diskurzust mondhatni szó szerint megjegyeztem.

Kerek egy évvel korábban jelent meg Kenedi *Ernyedt extázis* című kritikája Kovács András *Extázis 7–10-ig* című filmjéről (nem a *Valóságban*, mint júliusi Facebook-bejegyzésemben tévesen írtam, hanem a *Kritika* 1969 novemberi számában). Ez a feltűnést keltő írás tette a szerző nevét szélesebb körben ismertté, de egyúttal gyanússá is. Hogyne vált volna gyanússá ezzel a mondattal: „a társadalom felügyeleti és biztonsági szervei nem működtek összhangban a gazdasági és társadalmi változást tervező irányítással”. Hiszen mindenki tudta, hogy a szaporodó pop-együttesek klubjait az állambiztonsági szervezet szigorúan ellenőrzi, de ezt leírni – meghökkentő szabályszegés volt. Talán még kirívóbb szabályszegés, mint a cikk érdemi mondanivalója: a koncertek csápoló közönsége átvette az előtte járó, meggyötört nemzedék szkepszisét, belenyugdott abba, hogy a forradalom ízlés-változásra korlátozódik, „a politikai nézetek összecsapását” pedig „a

zenekarok versenyztetése” pótolja. A moziból kijövet Bence György és Kis János Kenedi egy újabb, még kéziratban olvasott írásáról beszélt; nem helyes, mondta talán Kis János, ha Kenedit olyan szerzőként könyvelik el, akit vissza lehet, vissza kell utasítani. Kenedi a szokott szelíd makacsságával amellet érvelt, hogy a közölhetőség kedvéért nem módosít az írásain. A beszélgetés nem tartott pár percnél tovább, de visszatekintve tudom, hogy ott, az Akácfa utcában született meg a magyar szamizdat, amelynek akkor még neve sem volt, és amelynek első termékei hat-hét évvel később láttak napvilágot. A prágai intervenció a magyar értelmiség egy kisebbségét arra döbentette rá, hogy a rendszert nem lehet megreformálni, a kommunista önkényuralomból nem lesz emberarcú szocializmus; ezért volt az 1968-as lecsószezon (lásd erről Várady Szabolcs *Rádióhallgatás lecsószezonban* című versét) egy generáció számára sorsfordító élmény. Kenedinek, aki 1956-ot kilencévesen élte át, nem voltak effajta illúziói. Őt a magyar értelmiség óriási többségének közönye háborította fel. Ekkor kezdte meg az elszakadó hadműveletet mindazoktól, akik a vállukat vonogatva vagy halkán sziszegve, de elfogadták, hogy a legvidámabb barakk hadereje részt vett a csehszlovákiai szabadságkísérlet elfojtásában. Bence György csodálkozó iróniával könyvelte el,

hogy Kenedinek mennyi barátja van. „Pedig 1968 óta csak összevész” – tette hozzá. Kis János Kenedi hetvenedik születésnapjára írt köszöntőjében (*Élet és Irodalom*, 2017. július 14.) az ünnepeltet nevezi az 1977 januári aláírásgyűjtés kezdeményezőjének: a prágai Charta ’77 őrizetbe vett szóvivőinek címzett szolidaritási nyilatkozattal vált az ellenzéki szubkultúra politikai mozgalommá. (Kis János születésnapján Kenedi előszóként helyezte kötete élére.) Együtt Szilágyi Sándorral, Kenedi fedezte fel Bibót a demokratikus ellenzék számára, ő kezdeményezte az ünnepi kötet kiadását a politikai gondolkodó hetvenedik születésnapjára: ebből lett Bibó halála után a nevezetes emlékkönyv. A rendszer-váltás után az iratnyilvánosság ügyét helyezte munkássága középpontjába. A *Kis állambiztonsági olvasókönyv*-nél érzékletesebben egyetlen könyv sem mutatja be, hogyan volt jelen a továbbélő ávó mindannyiunk életében. Pedig ebben a két kötetben az állambiztonsági tisztek és a nekik jelentő „hálózati személyek” nevét – személyiségi jogaik védelmében – még virágnevek helyettesítik.

A Napló

Új kötete borítójának tanúsága szerint Kenedi Jánosnak 1978 és 2015 között nyolc kötete jelent meg, nem

is szólva más szerzők, mindenekelőtt Szabó Zoltán, általa összegyűjtött, sajtó alá rendezett könyveiről. Az új könyv legkorábbi évszámmal ellátott írásai 1979-ben keletkeztek, a legújabbak 2018-ban. Az évszámok alapján mondhatnánk, hogy a kötet válogatás az egész életműből, vagy akár azt is, hogy ez a könyv, a legújabb írásoktól eltekintve, a korábbi kötetekből ilyen vagy olyan okból kimaradt írásokat tartalmazza. Ennek azonban éppen az ellenkezője igaz. Ritkán érezni egy régi írásokat is tartalmazó válogatáson, hogy érdemes volt kiadni, mert ha elkezdjük olvasni, nem múzeumba lépünk be, hanem egyszerre körülvesz bennünket az a világ, amelyről azt hittük, hogy rég magunk mögött hagytuk. Jó és fontos példa erre a *Szakítópróba* című írás, amely először *A Napló*-ban volt olvasható 1980 júniusában, majd pedig *A Napló* anyagából készült válogatásban jelent meg 1990-ben. Mielőtt azonban magáról az írásról mondanék néhány szót, tájékoztatnom kell a hatvanévesnél fiatalabb olvasókat, mi is volt *A Napló*. Nos, *A Napló* az, aminek a neve mutatja. Kornis Mihály kezdeményezésére jött létre 1977 novemberében. Eredetileg harminckilenc résztvevője volt, főként írók. A szabályok szerint mindenki rövid időre kapta meg (kezdetben három napra, később egy hétre), beleírt vagy beletett valamit, majd továbbadta a csoport

következő tagjának. Kornis már a kezdeményező levélben leírta, hogy az eljárást „szisztematizálni” kellene, erre azonban ő nem alkalmas. A „szisztematizálást” Sulyok Miklós végezte el, *A Napló* három azonos dossziében indult el a csoport három tagjánál. A dossziét mindenki egy hétig tarthatta magánál, ha tett bele valamit, azt három példányban kellett beletennie, a negyedik példányt magánál tarthatta. A negyedik héten mind a három példány egy személyhez került, ezt a személyt Krassó György javaslatára később rendőrnek nevezték. A rendőr egyégesítette a három példányt, illetve utánajárt, ha valamelyik példány útközben elakadt. A példányok tízenkét hét múltán kerültek vissza az indító rendőrhöz. Az 1982-ben megszaporodó házkutatások során a példányokat elkobozták, időközben megindult a sokszorosított szamizdat (*Beszélő, Hírmondó*), úgy tetszett, *A Napló* betöltötte hivatását. Pedig a napló műfajának, a belterjes, de az utókorra is tartozó beszélgetéseknek-vitáknak a szamizdat mellett is lett volna helye. Az ÁVO, a csacska azonban csak képzelte, hogy minden példányt begyűjtött. 1990-ben, éppen Kenedi zseniális hallgatni-tudása következtében, előkerült a házkutatások elől elrejtett tartalékpéldány, és megjelenhetett egy válogatás, *The Best of the Napló*, megmutatva, hogy a föld alatt nemcsak a politikai

gondolkodás meg a képzőművészet élt, hanem – némileg háttérbe szorítva – az irodalom is.

Emberkísérlet

A *Szakítópróba* a folyamatot jeleníti meg, ahogy Kenedi kiszorul a publikálás túrt tartományából. Kiszorul, kiszorítják, vagy kiszorítja magát? 1980. április. Kenedi már rég főkolomposnak számít, bárhová megy aktatáskás, a kabátjuk bélésébe motyogó emberek követik, pedig még nincs is stencillel sokszorosított szamizdat. Szó sincs róla, hogy kizárná, hogy a túrt nyilvánosság lapjaiba is írjon. Csak azt zárja ki, hogy mást és másképp írjon, mint ahogy a maga jószántából tenné. Kenedi találkozik B.-vel, régi ismerősével, barátjával, a kiváló irodalomtörténésszel. A jegyzet elárulja, hogy B. Vargha Balázs, ebben az időszakban a *Budapest* című folyóirat főszerkesztője volt, szerzőkre, kéziratokra volna szüksége, Kenedi megpróbálja ugyan elutasított kéziratának történetével elriasztani a kísérletezéstől, Vargha Balázs azonban ragaszkodik az ötletéhez, és végül ő mondja ki a *szakítópróba* szót: legyen Kenedi közlése a „terhelési határ” próbája. A kísérleti célra kiszemelt szerző végül áthidaló megoldást – a szívének különösen kedves áthidaló megoldást – javasol: saját cikkek he-

lyett válogatást a második világháború előtti évek publicisztikájából. Ő maga csak bevezetőt írna Gáspár Zoltán, K. Havas Géza, Zsolt Béla és társaik írásaihoz. Kenedi folyóirat-ismerete bőségesen elegendő lenne ahhoz, hogy kapásból összeállítson egy tizenkét tételből álló cikklisztát a havonta megjelenő folyóirat következő éve számára. Ő azonban a saját emlékezetében is kételkedik: hátha talál még jobb írásokat, ha újból átlapozza a folyóiratokat. A filológiai kutatás története non-fiction elbeszéléssé válik, középpontjában a főhőssel, aki megmámorosodva a maga olvasó és nyomozó szenvedélyétől órákat tölt a folyóirat-teremben, illetve a könyvtárnak a közönség elől elzárt részlegén, lázasan olvasva az 1930-as, negyvenes évek folyóiratait, amelyekben kedves szerzői jól oda-mondtak Hitlernek és Horthynak. De a nyomozó filológusnak ez sem elég. Hátha kedves szerzőinek, akik többnyire munkaszolgálatban vagy koncentrációs táborban pusztultak el, a hagyatékában még jobb írásai lappanganak. Ehhez a szerzők özvegyét kell felkeresnie...

Az izgalmas kalandtúrába azonban minduntalan beleszemtelenkedik a valóság. A főszerkesztő megrémül a saját bátorságától. Hiába dicsekedett Kenedinek azzal, milyen lelkesen ünnepelték a szerkesztőségben

a publicisztikai sorozat ötletét, most azt kéri, induljon a sorozat egy kommunista publicistával, utána egy népi következzen, csak utána jöhet egy urbánus. Szóba kerül az is, hogy a szerkesztőségi értekezleten F. elvtárs megemlítette, Illyés nemrégiben „megrovólagosan” nyilatkozott Zsolt Béláról. A kérdést csak kényesebbé teszi, hogy az egész sorozat Zsolt Bélától kölcsönzött címet viselne: *Ars scribendi*, azaz Az írás művészete. A huzakodásnak végül F. elvtárs vet véget: kihúzza Kenedi sorozatát a laptervből. F. elvtársat valahonnan felhívták. Kenedinek igaza lett, nem publikálhat, de nem a hajthatatlansága miatt, hanem mert *rajta van a listán*. A kísérletbe beleroppant Kenedi és Vargha Balázs barátsága: egy tisztességes ember anélkül, hogy bármi aljasságot művelne, lépésről lépésre elveszti az arcát, tartását, hitelét. Vas István életét Ottlik Géza mentette meg 1944-ben azzal, hogy a lakásán rejtgette a barátját: „...ő meg az én életemet, a mi életünket mentette meg azzal, hogy segített megőrizni a normális ép eszünket” – idézi Kenedi Ottlik Géza válaszát az erre vonatkozó kérdésre. Vas Istvánt bújtatni 1944-ben nagyobb kockázat volt, mint Kenedit megjelentetni 1980-ban. Az előbbi (az ember-rejtgetést) mégis meg lehetett tenni, meg is tették sok százan. Az utóbbi nem lehetett megtenni, csak kiszállni lehetett volna a főszerkesztői stal-

lumból, a rendszerből. Ezt azonban nagyon kevesen tették meg. Miért is tették volna, hiszen senkinek az élete nem múltott rajta. Csak a társadalom süllyedt nap mint nap „szörnyű mocsaradba, magyar történelem” (Illyés). Annyira mélyre, hogy tartósan a rendszerváltás fordulatot ígérő varázsa sem tudta kirántani onnan.

A sorozat előkészítésébe befektetett munka egyébként nem veszett kárba. 1990-től kezdve *Ars scribendi* címmel nem egy cikk-, hanem egy könyvsorozat látott napvilágot, amelyben a Kenedi által javasolt szerzők mellett olyan emigráns írók is helyet kaphattak, akiket 1980-ban aligha lehetett volna megjelentetni (Kovács Imre, Fejtő Ferenc). A köteteket a Nyilvánosság Klub és a Századvég Kiadó, néhány esetben a Gondolat Könyvkiadóval társulva adta ki, a válogatás, sajtó alá rendezés munkáját pedig legtöbbször Gyurgyák János, Kenedi és Murányi Gábor végezte.

De ki volt F. elvtárs, aki a főszerkesztővel utasításszerűen közölhet, hogy Kenedi nem jelenhet meg a folyóiratban. A *Budapest* gazdája a Fővárosi Tanács volt, a szerkesztőség feje fölött ott ült a szerkesztőbizottság, tagjai sorában olyan éber káde-rekkel, mint az ellenzék-üldöző kékfényes Szabó László. A testület elnöke, mintegy hivatalból Farkasinszky

Lajos volt, a Fővárosi Tanács elnökhelyettese, mellesleg az MSZMP budapesti bizottságának, majd pedig a Központi Ellenőrző Bizottság titkárságának tagja. Ilyen pártkáderek alárendeltségében egy Csokonai-kutató irodalmár főszerkesztőnek nem sok mozgástere maradt.

Zsidók és kulákok

Aczél azt állította, amit a Kádár-rendszerben szegénységnek neveznek, az a Horthy-rendszerben tisztes megélhetésnek számított volna. Aczélnak persze nem kell hinni, Aczél azt is állította, hogy Magyarországon nincs cenzúra. Csakhogy Vas István is effélel mondott, amikor írást kértem tőle a *Feketében* című antológiába, amelynek a bevételéből a Szegényeket Támogató Alap szegényeket kívánt támogatni, és meg is tette volna a megvalósultnál jóval nagyobb mértékben, ha az éber hatóságok nem kobozzák el a példányok kétharmad részét. Ha majd az emberek az utcán felszedik a csikket, akkor beszélhetsz szegénységről, mondta Vas. Meg még azt is mondta, a cigánykérdést el kell különíteni a szegénység kérdésétől. Vajon nem volt-e ebben is igaza? Gyűljük, hogy a NER restaurálni akarja a Horthy-rendszert. Joggal. De a XX. század elején Bárczy főpolgármester idején lakótelepeket építettek ol-

csó bérű lakásokkal, ez folytatódott a Horthy-rendszer idején is, Klebelsberg, a numerus clausus elszánt híve, ezer tanyasi tantermet építtetett, a „kultúrfőlény” jelszavával a költségvetés tíz százalékát fordították oktatási és kulturális kiadásokra, 1929-ben pedig létrejött az OTI, azaz a viszonylag széles körű társadalombiztosítás, amelyet a mai horthysták gőzerővel vernek szét. Nem volt az a Horthy-rendszer olyan rossz, mondta SZDSZ-alapító képviselőtársam, Tellér Gyula. Aztán még hozzátette: „Hát a zsidóknak nem volt jó.” Vitatkozhattam volna, hogy nem volt jó a föld nélküli parasztoknak, a gazdasági cselédeknek se. Csakhogy a virtigli antiszemiták, Matolcsy, Oláh György úgy érezték, a szegények érdekében antiszemiták. Oláh György alkotta meg a hárommillió koldus fogalmát, Matolcsy Mátyás, akit Kennedy „a magyar Rosenbergnak” nevez, radikális földreformot sürgetett. Írásaikkal kétségtelenül hozzájárultak a holokauszt szellemi előkészítéséhez, nem alaptalanul minősültek tehát háborús bűnösöknek.

Ahogy ezt a mondatot leírom, eszembe villan a *Ludas Matyi* egy vicces falusi riportja. Tizenkét éves lehettem, amikor a kezembe került, 1951-ben. Harminchárom kulák keseríti meg a falu életét, számolt be friss élményeiről a humorista, a mar-

gón pedig le volt rajzolva harminc kulákfej. Azért csak harminc, mert hárman éppen börtönben vannak, tralala. Bécsben találkoztam egy emigráns zsidó újságíróval, örökzöld témáról, a magyar társadalom antiszemitizmusáról beszélgettünk. Otthon is sokat beszélgettünk erről a zsidó barátaimmal, mondta beszélgetőtársam. Egyszer megkérdeztem tőlük: „És közületek ki rejteget kulákot?” Gyerekkoromban olvastam Solohov *Új barázdát szánt az eke* című regényét. A Sztálin-díjas szerző leírja, hogyan hurcolják a kolhozosítás idején északra a falu kulákjait. A menekültekről szóló genfi egyezmény szerint menekült az, aki megalapozottan tart attól, hogy hazatérése esetén faji, vallási, nemzetiségi okból vagy politikai meggyőződése miatt üldöznék. Ehhez a négy hagyományos üldözési okhoz a svéd küldöttség javaslatára egy ötödiket csatoltak. Az is menekült, akit meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása miatt üldöznek. A javaslattevő nyilvánvalóan arra gondolt, hogy a szocialista országokban üldözik az „osztályidegeneket”, a kulákokat. A Szovjetunió és a szocialista országok nem is csatlakoztak az egyezményhez. Ellenben az ENSZ akkori többsége egyetértett abban, hogy az osztályüldözés a faji üldözéssel egyenértékű menekülési ok.

Avuló igazságok

A kötet több írása attól aktuális, hogy ma is vitára késztet. Pontosabban: ma vitára késztet, holott a megírása idején, azaz negyven évvel ezelőtt a mondanivalóját a potenciális olvasók, kevés kivétellel elfogadták. Ilyen például a *Találkozás Bálint Györggyel a folyómederben* című esszé, amely 1979-ben került *A Napló*-ba, de az 1990-es válogatásban nem szerepelt. Bálint György cikkei gimnazista koromban nekem is kedves olvasmányaim közé tartoztak. Emlékszem, milyen erővel hatott rám a kép a kávéházról, amelyet a publicista óceánjárónak látott: a hajó elúszik vele az ismeretlen vadon, az álombeli sziget felé. De tudja, nem menekülhet el, nemcsak a menekülés gyakorlati lehetetlensége miatt, hanem erkölcsi okból sem: itt kell helytállnia. Tudjuk, rosszul döntött, nyomorultul pusztult el az ukrainai munkaszolgálatban. Százerek dilemmája volt ez, és csak nagyon kevesen választották, választhatták a menekülést. Az olvasó azonban lépten-nyomon olyan mondatokba ütközik, amelyeket időközben a történelmi tapasztalat megcáfolt. Kassák a tömeg ügye helyett az egyéni szabadság védelme mellé állt. Bálint ragaszkodott a hagyományos tantételhez: „előbb a tömegnek mint a tömegnek kell felszabadulnia a politikai, szociális és szellemi elnyomás alól, hogy aztán az egyéniségek

gátlástalanul kibontakozhassanak”. Demagóg dolog lenne feltenni a kérdést, kinek volt igaza. 1944-ben tízezrek igényeltek használati tárgyakat a deportált zsidók javaiból – ezt az antiszemitizmus jeleként szokták értékelni. Illyés szerint az elhagyott kastélyok kifosztását 1945-ben az antifeudális indulat motiválta. De mi motiválta, hogy kispénzű emberek épülő hétvégi házából a szabadság első hónapjaiban széthordták a téglát? Bálint György a lakástulajdonosok gondjaival a hajléktalan aszszony gondtalanságát állítja szembe, ironikusan. Ma a szabadság hívei a hajléktalanság jogáért szállnak síkra Kocsis Máté rendőri intézkedéseivel szemben. Bálint a spanyol köztársaságiak felszabadult öntudatát élte. A köztársaságiak ügye mellett álló, de jó szemű Hemingway az *Akiért a harang szól* című regényében leírja, hogy lökték a szakadékba a köztársasági forradalmárokat az éppen elfoglalt falu gazdag parasztjait. Pedig az írónak akkor még csak kevés fogalma lehetett arról, hogy miképpen irtották a szovjet titkosszolgálat emberei a köztársaságiak soraiban harcoló trockistákat.

Illés Endre hallani sem akart arról, hogy kiadja Zsolt Béla *Kilenc kofferét*, azt mondta, örül, hogy a *Kínos ügy* megjelenését megúsztuk. Kardos ezredes nem félt ennyire a népiektől, megjelenhetett a *Kilenc koffer*, még-hozzá változtatás nélkül. Aztán Da-

los György javaslata alapján megjelent németül is. A *Neue Kritik* nevű baloldali kiadó vezetője Frankfurtban azzal fogadott, elolvasta a most készült német fordítást, a szövegben van egy csomó homofób és cigányellenes megjegyzés, „ezeket ki kellene húzni, mert a mi olvasóink nem szeretik az ilyesmit”. Azt feleltem, nem vagyok jogtulajdonos, a húzást sem engedélyezni, sem megtiltani nincs jogom. De ha az elhunyt írók művét mindig hozzáigazítjuk ahhoz, hogy éppen mi a PC, akkor száz év múlva ötszázféle világirodalom lesz a könyvtárakban. Ettől az ötlettől végül a *Neue Kritik* elállt, de a regény utolsó száz oldalát elhagyta, mondván, hogy az, ami a gettóból való szökés után történik a Zsolt-házaspárral, már nem érdekli a német olvasót. Zsolt Béla 1949-ben meghalt, talán szerencséjére. A legjobb úton volt afelé, hogy a szoc. reál irodalom antifaszizmusra szakosodott írója-újságírója legyen, a la Parragi György.

Végül Bibó. Bibó kihallgatásának jegyzőkönyvét ugyancsak Kenedi adta közre. Bibó azt vallotta, nem akart kapitalizmust, nem akarta a régi rendszer visszaállítását. Nem védekezésképpen mondta ezt, valóban nem akart kapitalizmust. Szabad gazdaságot akart, amely azonban korlátozza a nagytőke kialakulását. A demokratikus ellenzékben utál-

tuk a népiek harmadikutas nézeteit. De valójában mi is harmadikutasok voltunk, bizonyíték rá a *Társadalmi Szerződés*: a tőke legyen a részvénytulajdonosoké, de az üzemi szervezetet a munkástanács irányítsa. Kemény megsemmisítő bírálatot olvasott fel a Szabad Európában erről az elgondolásról. A Kék könyvben végül a közgazdászok keresztülvitték, hogy az SZDSZ a kapitalizmus mellett foglalt állást. De azért az államosított vagyon visszaadása mindvégig eretnek nézetnek számított: ez a marxista tojáshéj rajtunk maradt. A kapitalizmus irányába induló rendszerváltás ellenzői, baloldaliak, mint Szalai Pál, Szalai Erzsébet, jobboldaliak, mint Domokos Mátyás újra meg újra Bibóra hivatkoztak a létező rendszerváltás ellenében. Amikor a demokratikus ellenzék Kenedi útmutatásával felfedezte Bibót, nem a kapitalizmus és a kommunizmus között húzódó harmadik út szószólóját fedezte fel benne, hanem azt a politikust, aki a restauráció politikájával és a kommunista erőszakpolitikával szemben „radikális társadalmi reformpolitikát” hirdetett. Aki hitt benne, hogy a szélsőséges erők kikapcsolásával a mérsékelt erők megegyezhetnek a reformok mikéntjéről. Ez a törekvés a józan megegyezésre volt a lényege mind a lengyel Szolidaritás, mind pedig a magyar demokratikus ellenzék politikájának. A tárgyalásos rendszer-

váltás mindkét országban igazolni látszott ezt a teóriát. Csak Krassó György hirdette makacsul, bár nem kevésbé volt híve Bibónak, mint a demokratikus ellenzék bármely résztvevője, hogy a kommunistákkal nem érdemes megegyezni, mert ha elég erősek, úgysem tartják tiszteletben a megállapodást, ha pedig gyengék, minek megállapodni velük. 1989 végére Horn Gyula belátta, kár szívoszkodni, csináljanak a rendszerváltó pártok olyan alkotmányt és olyan rendszert, amelyet akarnak és amelyet bírnak. Bízott benne, hogy az új hatalom annyi hibát követ el, hogy négy év múlva az emberek ugyanolyan sóvárogva kívánják vissza a Kádár-rendszert, amilyen elszántan elutasították 1990-ben. 1994-ben, az MSZP fölényes győzelme után csak az SZDSZ képzelte gyermeteg módon, hogy koalícióra lépve ellenfelével majd megmondhatja Horn Gyulának, mit kell tennie. Bibó és 1956 eszméiből közben minden idejét múlta: értelmét veszítette a korlátozott kapitalizmus elgondolása, a munkástanácsok vezette üzem, a tömbön kívüli semlegesség. Akik ma Bibó eszméinek a megvalósítását kívánják, vagy menthetetlenül kiestek az időből, vagy nemes, de retrográd eszmék híveivé váltak. Harminc évvel a rendszerváltás után nem kapitalista versenyz gazdaság jött létre, hanem a „haverok kapitalizmusa”, ahogy Árva László jósolta a sza-

mizdat *Beszélő* utolsó számában, és nem félelemtől mentes, mozgalmas, követelő demokrácia, ahogy Bibó remélte, hanem a magyar hagyományokhoz jól illeszkedő bágyadt parlamentarizmus, fölötte egy leválhatatlan kormánnyal.

Hozzávalók a szeretethez

A kötet záródarabja, és egyúttal az esszék időrendjében a legutolsó írás a *Panni, pannó*, amelyet a szerző a jelen írás elején említett Kemény György falképének restaurálása utáni újraavatási ünnepen olvasott fel, 2018. július 28-án. Panni, azaz Kardos Anna a falképfestéssel töltött szombat éjszakák állandó résztvevője, fénypontja volt. Csak hát a *Pannó* mégis megrendítő történet, tele önváddal és váddal, hiszen Panni öngyilkos lett, és az elbeszélés nagyreszt arról szól, hogy a falképfestés vidám társasága nem állt életmentő figyelemmel a halál felé menetelő Panni mellé. A vádat többen igaztalanlannak vették, és engem kértek meg, vegyem rá Kenedit, álljon el az írása közlésétől. A kérést azzal hártottam el, nem fogom eljátszani Agárdi Péter szerepét, aki Aczél György környezetéből afféle jóindulatú cenzorként le-leröppent egyes szerzőkhöz, hogy elmagyarazza nekik, a művek letiltása az ő javukat szolgálja. Különösen nem fogom eljátszani Kenedi-

vel szemben, akit az efféle szövegek készítették arra, hogy Moszkvából és Varsóból importálja a szamizdatot. Persze a falképfestéssel, amely alkalmat és keretet adott a *Panni* megírásának, Panni halálát nem lehet közvetlenül összefüggésbe hozni, hiszen a festés 1971 áprilisában véget ért, Panni pedig 1975 őszén lett öngyilkos. Különben is egy bipoláris személyiség kórjóslatában az öngyilkosság kódolva van, akár a rákében az áttét. Mégis megértettem Kenedit, hogy ki kellett írnia magából a vádat és önvádat, hiszen a meghoszszabbodott kamaszkorban (Kis János kifejezése), amit az ellenzékben töltött húsz évtől kaptunk, nem a követés és a kihallgatás jelentette a legnagyobb veszedelmet, hanem a „lét elviselhetetlen könnyűsége”, amely áldozatokat követelt. Panni nem az egyetlen nő volt ebben a „szubkultúrában”, aki belepusztult a vidám és önelégült felelőtlenségünkbe. „Párzani az tudtunk – zárja Kenedi az elbeszélését – (...) szeretni nem. Vagy nem eléggé. Annyira semmiképpen sem, hogy szeretetünkkel megőrizzük Pannit.”

Ezek a mondatok kapcsolják a kötetzáró írást a címadó esszéhez: *Hogyan kéne embert szeretni?* Az írás hőse Oliver Sacks, aki egyszerre volt gyakorló orvos, új utakra lépő kutató a neurológiában és sikeres író. Mű-

veinek jelentős része páciensei betegségének és gyógyításuknak részletes, mégis izgalmas leírása. Sacks 2015-ben halt meg, nyolcvankét éves korában, Kenedi 2018 első napjaiban fejezte be a róla szóló írását. Az persze, hogy hogyan kell embert szeretni, nem olvasható ki Kenedi írásából, mint egy receptkönyvből, annyi azonban igen, hogy a hozzávalók: odafigyelés, beleérző-képesség és tolerancia. Ezek híján nincs tevékeny szeretet. De a szeretet receptjénél is fontosabb talán, ami Kenedivel történt. 2017-ben János a külső szemlélő számára is érzékelhetően rossz fizikai állapotban volt. Az eddigiekből

is kiderülhetett, zárkózott ember, nem firtattam hát, mi baja, de valami olyasmit hallottam, hogy az agyi vér-ellátás körül támadtak zavarok. Aztán azt tudtam meg, hogy hosszabb ideje egy vidéki kórházban kezelik. Mindez semmi jót nem ígért. Aztán 2018. január elején elküldte a Sacks-cikkét: lebilincselően volt megírva, nyoma sem volt benne sem elfáradásnak, sem az agyi vér-ellátás bármiféle zavarának. Biztos kitűnő orvosok kezelték, mégis az az abszurd érzésem támadt, mintha az akkor már két éve halott Oliver Sacksnak is része lett volna távoli tisztelője, Kenedi János meggyógyításában.

A fenti szöveget 2019 augusztusában írtam. Azóta a „leválthatatlan kormány” kifejezést az október 13-i önkormányzati választás – reményeim szerint – túlhaladottá tette. (K. F. 2019. október 21.)